

УДК 330.8:336.11(477)

О. С. Вербова,

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, Львівська комерційна академія

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті досліджується діяльність національної кооперації в Західній Україні в умовах нацистського тоталітаризму. Висвітлено активну позицію національної кооперації в справі господарської самооборони українства в умовах нацистського режиму. Розкрито особливості функціонування відновленої західноукраїнської кооперації. Показано, окрім господарської, вишкільну, просвітницьку й добродійну діяльність оновленого проводу кооперації в складних умовах тотально керованого господарства.

It is investigated the activities of the national cooperation in the West Ukraine at the conditions of Nazi totalitariness in the article. It is illuminated the activity position of the national cooperation in the case of economical self-defense Ukrainians at the conditions of Nazi regime. It is disclosed the generosities of functioning rebuilding westukrainian cooperation. It is shown other than economic, leadership skill, educational and charitable activities of the updated guidance cooperation in difficult conditions of the totally controlled economy.

Ключові слова: західноукраїнська кооперація, господарський рух, молочарські кооперативи, кредитні кооперативи, міська споживча кооперація, кооперативна допомога, українські кооперативні інституції, господарська самооборона.

Key words: westukrainian cooperation, economical movement, dairy cooperatives, credit cooperatives, urban consumer cooperation, cooperative help, Ukrainian cooperative institutions, economic self-defense.

ВСТУП

При аналізі трансформаційних процесів у економіці України серед причин, що гальмують наш цивілізаційний поступ, нерідко називають відсутність ринкового досвіду та національної господарської традиції. Насправді ж, існує маловідомий не тільки для загалу, але й для представників сучасної української квазіеліти безцінний досвід національного господарського руху на західноукраїнських землях як в умовах Австро-Угорщини, міжвоєнної Польщі, так і в умовах радянського й нацистського тоталітарних режимів. В умовах нацистської окупації Західна Україна спромоглася розбудувати систему господарської самооборони та зберегти функціонування економічних інституцій українства. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення феномена розвитку кооперативної системи впродовж 1941—1944 років на території Західної України як однієї із найцінніших складових створення національної моделі ринкових відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремим аспектам цієї багатопланової проблеми присвячена ціла низка досліджень, зокрема Л. Олесевича, С. Злупка, С. Гелея, І. Васютя, Г. Голуба та ін. Водночас до останнього часу залишається недослідженим період Другої світової війни. Об'єктивний аналіз західноукраїнського господарського руху в цей період допоможе розкрити не тільки ступінь його нівеляції політикою нацистської окупаційної влади, але й активну позицію національної кооперації в справі самооборони українського населення та самопомоги.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою пропонованої статті є окреслення особливостей розвитку західноукраїнської кооперації як складової національного руху в умовах нацистського тоталітарного режиму, розкриття її місця у національному господарському відродженні цього часу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

"Розпорядженням про адміністрацію Галичини" від 1 серпня 1941 р. управління на цій території з рук командування німецької армії перейшло до німецької цивільної адміністрації. Згідно з цим документом, територія, що належала до Польщі, стала складовою частиною Генеральної Губернії (ГГ) на підставі постанов Гітлера від 17 та 22 липня 1941 р. [1]. Галичина у складі колишніх Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводства оголошувалася територіальною частиною ГГ. Столицею нового дистрикту стало місто Львів.

Не визнаючи за Україною права на державне існування, розглядаючи її як життєвий німецький простір, нацисти дозволили самоорганізацію українського національного життя в Галичині тільки в рамках Українського Центрального Комітету (УЦК). Він об'єднав переважну частину українських громадських організацій і установ. Уряд ГГ не надавав дозволу керівництву УЦК на перенесення свого осідку з Кракова до Львова, проте головним осередком організованого національного життя став Львів. Власне, там сформовано Господарський Відділ УЦК та дорадчий громадський орган — Господарську Раду, до якої увійшли представники діючих у краю економічних організацій: кооперації, "Сільського Господаря", "Об'єднань праці" тощо. Головою Господарської Ради став президент Головного Проводу РСУК Ю.Павликовський. В українських допомогих комітетах (УДК), що стали повітовими осередками УЦК, Господарську Раду представляли господарські колегії, а безпосередньо на місцях — мужі довір'я. Така система господарської самоорганізації покликана була: "закріпити й розбудувати все, що було необхідне в господарському житті Краю, для потреб його населення на час воєнного лихоліття й для підготовки та здійснення плянів на дальшу майбутність", налагодити "реальний відтинок" оборони населення, його господарських і життєвих справ перед окупаційною владою й перед її "нівелюючими впливами" [2, с. 337].

Уже на наступний день після окупації Львова Іван Мартюк очолив ініціативну групу, що складалася з колишніх працівників "Центросоюзу", яка взялася до організаційного відновлення української сільськогосподарської кооперації. Майно і автомобільний парк облспоживспілки, що була створена в 1940 р. на базі довоєнного "Центросоюзу", вдалося уберегти від вивезення на Схід. У стислі терміни укомплектовано персонал та проведено інвентаризацію майна облспоживспілки, а на провінцію відряджено уповноважених осіб для облаштування низових осередків [3, с. 325]. Ще до формування окупаційної адміністрації у Львові розпочали роботу всі повітові союзи кооперативів. Одним із перших

відновив свою ді-яльність Подільський Союз Кооперативів у Тернополі [4].

Значних зусиль довелося докласти для захисту "Центросоюзу" від зазіхань Центральної Хліборобської Станиці (Landwirtschaftliche Zentralstelle (LZ)) — установи окупаційної господарської адміністрації. Для відстоювання прав української кооперації в адміністрацію LZ вдалося влаштувати свого референта, яким став довоєнний директор ЦС Ю. Шепарович. Чинovníки LZ наполягали на укрупненні дрібних сільських торговельних кооперативів, що вело до втрати їхньої автономії. Прагнучи створити монополію на всю торгівлю сільськогосподарською продукцією, LZ виступала проти об'єднання української сільської торговельної кооперації. "Центросоюз" не зміг повернути своїх націоналізованих ще під час сталінського режиму виробничих підприємств: фабрики мила і свічок та модерної м'ясної фабрики. На початковому етапі для організації закупівлі сільськогосподарської продукції LZ почала використовувати колишні радянські закупівельні пункти. Це спричинило низку конфліктів між кооперативними і державними закупівельними пунктами. Українські селяни виступили на боці своєї кооперації у надії на те, що вона захищатиме їх від свавілля при стяганні контингентів.

Проте, уже восени 1941 р. на підставі розпорядження уряду ГГ від 16 серпня цього ж року "Центросоюз" та його окружні й повітові кооперативи в дистрикті Галичина були допущені до закупівлі сільськогосподарської продукції та до постачання селян промисловими і т.зв. преміальними товарами. LZ дистрикту через своїх повітових керівників здійснювала керівництво та контроль у сфері закупівель, а українським кооперативам відводилася роль виконавців [5]. "Центросоюз" зобов'язувався здійснювати закупівлю збіжжя, картоплі, стручкових і олійних рослин, коноплі, льону, овочів і городини, меду, лісових ягід, грибів, яєць, птиці, великої рогатої худоби, вовни, сіна та соломи. Крім цього, завданням "Центросоюзу" було постачання сільським кооперативам промислових і продовольчих товарів, а окружним і повітовим кооперативам — сільськогосподарських машин й обладнання і штучних добрив. "Центросоюз" змобілізував для цього 35 окружних і 13 повітових кооперативів, які мали в Галичині 38 філій. Всього ж в дистрикті Галичина "Центросоюз" мав закупівельні пункти в 96 містах і містечках та 436 складів зерна. До кампанії було залучено також 2200 сільських кооперативів [6, с. 167].

Упродовж першого року німецької окупації в ряді повітів дистрикту Галичина не виконано накладеного контингенту поставок сільськогосподарських продуктів. Серед причин, які призвели до цього, дослідники називають: зміни в струк-

турі земельної власності у радянський період, погані транспортні умови, що виникли внаслідок знищення частини залізничної колії при відступі більшовиків та розпочатих німецькими окупантами робіт з переведення колії на європейську ширину, низьку продуктивність сільського господарства в Галичині. Накладений на дистрикт Галичина у 1941 р. контингент збіжжя і картоплі у низці повітів "виконувався" з допомогою поліційних сил [6, с. 168—169].

Посилення репресій за невиконання контингенту знайшло своє віддзеркалення у розпорядженні окупаційної влади під назвою "Сільськогосподарський кримінальний закон", що з'явилося на початку грудня 1942 р. У цьому документі містилися положення усіх розпоряджень щодо контингентів, які видавалися раніше та стосувалися також обробітку землі, помолу зерна, виробництва та продажу продовольчих товарів тощо. Воно було обов'язковим як для селян, так і для української кооперації. Згідно із розпорядженням впроваджувалося три види провин: "протидіяння" наказам і розпорядженням влади в сільськогосподарській сфері; "оминання" цих наказів і розпоряджень; "намагання" їх не виконувати. За всі ці провини законом передбачалося покарання у вигляді штрафу, розмір якого залежав від того, хто його встановлював: якщо карав староста, то він доходив до 10000 зл., коли губернатор дистрикту — до 100.000 зл., а коли керівник Головного Відділу Прохарчування і Сільського Господарства Уряду ГГ — до необмеженої величини [7].

Крах планів "бліцкригу" та посилення руху опору в Україні мали наслідком посилення репресивної машини в господарській сфері. Одночасно збільшився й вплив робочої сили з кооперації на примусову роботу до Німеччини. Українська кооперація, що у перші два роки нацистської окупації відвойовувала в уряді ГГ самоврядні права, почала їх катастрофічно втрачати. Для посилення державного контролю створено Центральну Господарську Палату у Кракові й одночасно скасовано самоврядування в кооперації та хліборобські палати. У 1943 р. був встановлений т. зв. неперервний контингент, який забороняв селянину віддавати в торгівлю залишки врожаю після виконання контингенту та зобов'язував здавати до пунктів скупки всі продукти, яких він не використав на власні потреби.

У цих умовах 10 серпня 1943 р. зібрався III Крайовий З'їзд Сільськогосподарської Кооперації у Львові за участю понад 200 представників, що репрезентували 48 ОСК і ПСК. Кость Паньківський як представник УЦК у своєму виступі на з'їзді закликав кооператорів до тверезої оцінки політичного становища та гідного виконання своєї головної місії — кооперативної самооборони [8].

Накладений на галицький дистрикт зерновий контингент на 1943/44 рік у розмірі понад 600 тис. тонн вдалося реалізувати на 80%. Незважаючи на несприятливі умови, обороти кооперативів "Центросоюзу" зросли з 588 млн зл. в 1942 р. до 1196 млн зл. в 1943 р., тобто на 103,4 %, а балансова сума — з 46,1 млн зл. до 54,3 млн зл., тобто на 17,8 % [6, с.179].

Подібно до "Центросоюзу" у перші ж дні німецької окупації стала відроджуватися молочарська кооперація, якій вдалося перебрати усі довоєнні районні молочарні та відновити роботу відділів "Маслосоюзу", залучивши до них колишніх працівників. Із Кракова до Львова перемістилася дирекція "Маслосоюзу" (А. Палій, А. Мудрик, М. Хронов'ят та їх заступники — О. Лис і Т. Котик). Надзірну Раду "Маслосоюзу" очолив її довоєнний голова Ю. Павликовський, а Молочарський Відділ РСУКу — О. Зибенко. Молочарська централь отримала офіційну назву "Крайовий Молочарський Союз "Маслосоюз", Кооператив з пайовою відповідальністю в Стрию". Його структура складалася із чотирьох окремих рефератів: організаційного, гуртового збуту, роздрібної торгівлі та машинного. В "Маслосоюзі" для самопомогі й самооборони об'єдналося 137 молочарських кооперативів, у тому числі 133 РМ, із 1300 збірницями молока й сметани, які налічували 427 тисяч членів. Окрім того, Молочарським Відділам РСУКу у Кракові й Любліні підпорядковувалося близько 50 українських молочарських кооперативів [9, с. 248—249].

Мотивація відродження української молочарської кооперації в умовах нацистської окупації, як і зрештою національної кооперації загалом, полягала, на думку колишнього директора "Маслосоюзу" Андрія Палія, найперше у тому, "щоб охоронити селянське населення від надмірних контингентів і репресій з боку німецької влади та відомих із визиску німецьких фірм, які працювали всюди там, де не було кооперативної самооборони..." та щоби "дати заняття для якнайбільшого числа робітників, щоб їх охоронити від примусового вивозу до Німеччини" [10].

Прагнення LZ перетворити "Маслосоюз" у свою філію зустріло рішучий опір керівництва української кооперації. Окупаційній владі вдалося підпорядкувати собі лише українські молочарські кооперативи люблінського і краківського дистриктів. Проте й ці кооперативи підтримували контакти з "Маслосоюзом" за посередництвом зв'язкових, функції яких було покладено на керівників Молочарських Відділів РСУКу в Кракові і Любліні [9; 11].

Проте, вже 1 квітня 1942 р. за розпорядженням уряду дистрикту Галичина створено Дистриктовий Союз Молочного і Жирового Господарства (Distriktsverband für Milch und Fet-

twirtschaft) на чолі з комісаром Рошманом, який перебрав від "Маслосоюзу" функції організації молочарень та технологічний і будівельно-монтажний нагляд над ними. Офіційний статус "Маслосоюзу" було зведено до рамок торговельної централі [12]. Згідно із цим рішенням заступником комісара мав бути призначений фольксдойч. Завдяки наполяганням українських кооператорів цю посаду обійняв член дирекції "Маслосоюзу" М. Хронов'ят, що любивав господарські інтереси українців та мав доступ до інформації стосовно німецьких планів, пов'язаних із цим сектором господарства [11].

Єдині за час німецької окупації та водночас останні Загальні Збори "Маслосоюзу" відбулися у Львові 26 червня 1942 р. Збори поміняли юридичну адресу Централі зі Стрия на Львів й обрали нову Надзирну Раду у складі: Ю. Павликовський, М. Рибак, Г. Коваль, О. Давидович, О. Андрийович, М. Гарасим і К. Мигаль [11; 12].

План примусових зборів молока, як зрештою й інших контингентів, щороку зростав. Так, за свідченням Іллі Витановича, якщо на 1942 р. окупаційна влада визначила контингент 500 літрів від однієї корови за рік, то у 1943 р. він уже становив 800 літрів. Насправді ж, молочарська кооператива в 1942 р. зібрала від селян пересічно 171 літр, а у 1943 р. тільки 258 літрів від однієї корови. Це, за підрахунками І. Витановича, становило "заледве 1/4 того, що давав перед війною селянин добровільно, залишаючи для себе і для потреб свого громадянства під час війни майже 1000 літрів молока від корови річно" [13, с.507]. Молоко було одним із найголовніших продуктів сільського господарства, що дозволяло українському селянину виживати в умовах війни. Особливим попитом на "чорному ринку" користувалося вироблене в домашніх умовах масло, даючи селянам необхідні прожиткові кошти. Як свідчать очевидці та активні учасники кооперативного молочарства того часу, завдяки активній позиції національної кооперативної організації в справі самооборони українського селянина не було покарань за невиконання контингентів молока [9; 10; 11].

"Маслосоюз" прагнув використати сприятливу кон'юнктуру для розвитку молочарського виробництва, закупаючи в Німеччині молочарські машини і обладнання та реалізуючи знецінену валюту для механізації молочарень. Для працевлаштування населення "Маслосоюз" розширював кооперативно-молочарське шкільництво й курси для молочарських техніків [13, с. 508].

Упродовж 1943 р. українська молочарська кооператива в ГГ випродукувала 7600 т масла, а її торговий оборот становив понад 105,5 млн зл. Продукція високоякісних сирів "Маслосоюзу" досягла 300000 кг. Вартість продукції самого

"Маслосоюзу", його роздрібні торги й торги молочарськими машинами та приладдям становили в 1943 р. 10217 тис. зл. [13, с. 508].

Тимчасова дирекція "Народної Торговлі", утворена 2 липня 1942 р. у Львові, до якої увійшли М.Лазорко, В. Яворський і О.Сандович, негайно ж приступила до активної роботи над легалізацією своїх посад в Управі м. Львова, поверненням свого майна, знаціоналізованого більшовиками, та організацією системи постачання мешканців Львова. В умовах, коли приватна торгівля була майже відсутньою, на НТ лягав обов'язок забезпечення основними харчовими продуктами населення Львова, що налічувало понад 330 тис. мешканців. Водночас із відновленням діяльності Централі, відроджуються філії НТ в Сокалі, Стрию, Станіславові, згодом і в інших містах Галичини.

Легалізація діяльності "Народної Торговлі" (нова повна назва "Народна Торговля" Крайовий Споживчий Союз, Кооператив з пайовою відповідальністю у Львові) відбулася у два етапи: 4 липня 1941 р. військова окупаційна влада визнала обраний склад Тимчасової дирекції, а 30 липня було визнано чинним право на повернення майна чотирьох Харчоторгів та гастроному. Відновлена Централь перебрала мережу крамниць і баз разом із устаткуванням, товарами, активами та пасивами цих організацій. Станом на 1 серпня у розпорядженні НТ були: 450 крамниць, 53 бази, складські приміщення місткістю 320 вагонів, а також 4 автомобілі, 44 вози та 56 коней [14].

Проте, як зазначав Ілля Витанович, "над відновленою українською міською споживчою кооперативою весь час висіла загроза. Не обходилося без конфіскації товарів (наприклад, великої вартості винарні "Народної Торговлі"), арештів працівників та ін. прикростей" [13, с. 508]. 17 липня з'явилося розпорядження військової влади про заборону підвищення цін, яке передбачало покарання у вигляді штрафів, позбавлення волі, а також смертного вироку. Деяко пізніше видано розпорядження про закриття усіх складів і крамниць, що залишалося чинним до кінця липня. Проте навіть після проведення інвентаризації тривалий час залишалися зачиненими роздрібні крамниці й гуртові склади з текстилем, шкірою та взуттям [15]. Це пояснювалося не тільки умовами війни, але й ідеологічними засадами націонал-соціалістичного режиму, що ще перед війною зліквідував німецьку споживчу кооперативу.

Перший етап організаційного відновлення НТ завершився у грудні 1941 року утворенням 14 філій з осередками у містах: Бережани, Борщів, Броди, Дрогобич, Збараж, Коломия, Косів, Мостиська, Рогатин, Сокаль, Снятин, Стрий, Станіславів, Тернопіль, Перемишль. Поряд із філіями у дистрикті організовано 95 міських споживчих кооперативів [16].

Восени 1941 р., коли внаслідок транспортних проблем та дефіциту пального стан постачання повітових міст значно погіршився, РСУК рекомендував на посаду голови дирекції НТ досвідченого організатора Івана Кузів. До складу дирекції увійшли також М.Лазорко, В.Яворський, Д.Квасниця та заступники голови — М.Біганський і П.Петрик. Оновлений провід енергійно взявся за наведення ладу в бухгалтерській справі, мобілізацію у члени НТ тисяч нових членів та пайового капіталу, розвиток власного виробництва, вишкіл й кадрове поповнення тощо [17].

Характерно, що товарні й виробничі обороти НТ впродовж другої половини 1942 р. вирости на 5,8%, а у першому півріччі 1943 р. у порівнянні з тим же періодом попереднього року — на 17,9%. Цей ріст відбувався, незважаючи на проблеми з транспортом і паливом та всупереч значному скороченню кількості крамниць, баз та виробничих підприємств МСК. Розпорядженням нацистської влади від 20 січня 1943 р. кількість крамниць зменшилася з 470 до 400, а кількість виробничих підприємств — з 134 до 110. На цьому процес скорочення не припинився. У Звіті про діяльність НТ вказується, що станом на 1 липня 1943 р. налічувалося 382 крамниці та 95 баз МКС [6, с. 199].

Долаючи перешкоди, українська міська споживча кооперація під умілим проводом НТ нарожувала кількість своїх членів, осередків та пайових внесків. Так, за перше півріччя 1943 р., за даними НТ, кількість членів МСК зросла на 17547 осіб і досягла 38043 чол., відповідно удвічі зросла й кількість паїв.

Найбільші проблеми із легалізацією серед усіх українських ко-оперативних інституцій у дистрикті Галичина були пов'язані із кредитною кооперацією. На початковому етапі окупанти дозволили відновити кредитні кооперативи в довоєнному обсязі. Проте згодом окупаційна німецька Станиця Банкового Нагляду (Bankaufsichtsstelle (BAS)) заборонила відновлювати передвоєнні кредитові кооперативи, знаціоналізовані більшовицькою владою, й дала дозвіл тільки на організацію "Центробанку" та 71 українбанку в Галичині як нових кредитних інституцій, що мали провадити тільки біжучі операції. Водночас під проводом усіх трьох Відділів РСУК об'єдналося 114 українських кредитних кооперативів усієї ГГ. Як стверджував Ілля Витанович, за своїм кредитним потенціалом "вони перевищували протегований німцями "Державний Аграрний Банк" [18, с. 508].

На керівні посади у "Центробанку" повернулися довоєнні кооперативні діячі: директором став І. Ольховий, а головою Надзірної Ради — М.Волошин, а згодом — А. Мудрик.

З початком листопада 1941 року у Львові відновила свою діяльність найдавніша та найавторитетніша українська фінансово-кредитна інституція — Кооперативний Банк "Дністер". Якщо у міжвоєн-

ний період сфера діяльності банку обмежувалася переважно сільськими теренами, то в умовах нацистської окупації він став обслуговувати також українську торгівлю, промисловість та ремесло, надаючи їм короткотермінові кредити [19].

В умовах, коли BAS прагнув якнайбільше вилучити грошей з обігу, політика української ко-операції полягала у наданні якнайбільшої кількості кредитів та інвестицій для своїх господарських підрозділів. Саме з цією метою відкрилися філії "Центробанку" у Кракові й Любліні та було збережено філію у Ярославі.

Кредитування українських кооперативів ускладнювалося тим, що власність, яку вони прагнули повернути собі після радянської окупації, не була легітимізована новими окупантами, що унеможливило іпотечні кредити. Найбільшими отримувачами кредитів "Центробанку" були ПСК "Центросоюзу", які отримали на кінець листопада 1943 р. позичок на суму 8,5 млн зл. Всього ж на 30 листопада цього року "Центросоюз" видав кредитів на суму близько 33,5 млн зл., тоді як рівень їх використання становив лише 58,2% [20].

Проблемні питання діяльності українських фінансово-кредитних інституцій стали предметом дискусії, що розгорнулася на Перших Крайових Зборах Правління Українського Банку 20 жовтня 1943 р. у Львові. Керівники української кооперації наголошували у дискусії на проблемі відродження всієї довоєнної кредитної мережі. Проте "заходи щодо реактивування всієї довоєнної мережі кредитової кооперації", як слушно зауважив І.Витанович, не мали успіху [13, с. 508]. Станом на 1 січня 1944 р. українська кредитна ко-операція в ГГ акумулювала 156 млн зл., у тому числі: 129 млн на поточних рахунках, 17 млн депозитів та 10 млн членських паїв. Загальна сума наданих кредитів становила 56 млн зл.

Безуспішними були також спроби РСУК повернути skonфісковані виробничі кооперативи: "Суспільний Промисл" у Львові, фабрику "Будучність" у Тернополі, кооперативну ткальню в Перемишлі, столярську спілку "Аре" у Львові й ін. Вдалося лише відновити кооператив "Труд" у Львові, кравецький кооператив "Основа" в Станіславові та кілька інших дрібних підприємств. Створено також окремий кооперативний сектор домовиробництва та народно-мистецької промисловості. На початку 1943 р. кооператив "Українське Народне Мистецтво" було визнано їхньою центральною організацією.

На початку 1944 р. під проводом РСУК працювало 4 624 кооперативи. Об'єднували вони 1 300 000 членів, в тому числі серед міського населення 100 000, скооперованих сільських господарств 800 000 (або 80% усіх господарств). Власні фонди усіх кооперативів склали 100 млн злотих [13, с. 508]. Проте цифрові дані не віддзеркалюють повністю діяльності, яку розгорнула в ті

буремні роки українська кооперація. Значною була кооперативна допомога населенню гірських і підгірських районів та деяких місцевостей Яворівщини, що напередодні 1942 р. були охоплені голодом. Кооперація допомагала одягом і харчами звільненим з полону радянським воякам, що проходили впродовж усієї зими 1941—1942 р. через Західну Україну. Без відома окупаційної влади кооперативний провід підтримував продуктами українську інтелігенцію та шкільні й громадські харчівні. З кооперативних фондів призначались різноманітні стипендії для української студентської молоді, стипендії й грошові допомоги вченим, мистцям та письменникам.

Белику увагу приділяла тогочасна українська кооперація вишкільній справі. При РСУК працював Головний Вишкільний Референт, який організував багаточисельні кооперативні курси у Львові й допомагав провадити їх при кооперативних союзах у всіх трьох областях діяльності Відділу РСУК.

Західноукраїнська кооперація прагнула допомагати громадським діячам, науковцям, працівникам культури із східних і центральних земель України, які перебували тоді в Галичині.

Навесні 1944 р., коли зі сходу наближався фронт, кооперативний провід розіслав об'єднаним союзним організаціям таємний обіжник із вказівкою передати заготовлені продукти і товари із своїх складів та магазинів низовим кооперативам для розподілу між членами і населенням [13, с. 508—509].

Перед загрозою сталінського терору переважна частина українського кооперативного активу покинула батьківщину і подалася на Захід.

ВИСНОВКИ

Упродовж усього періоду нацистської окупації йшла невпинна боротьба української кооперації з окупаційною адміністрацією з ви-користанням усього спектра легальних та напівлегальних засобів і можливостей. У цій боротьбі, організуючи власну самопомогу, оберігаючи права й інтереси своїх членів та української громади, довелося йти на певні компроміси, однак не поступаючись загалом своїми кооперативними принципами. Ефективність національної економіки значною мірою залежить від самоусвідомлення власної господарської традиції, що є інституційною основою для цивілізаційного поступу України. Осмислення досвіду відродження західноукраїнської кооперації в умовах нацистського тоталітарного режиму має неабияке наукове та практичне значення для розв'язання складних завдань нинішнього етапу українського державотворення.

Література:

1. Офіцинський В. Дистрикт Галичина (1941-1944). Історико-політичний нарис / В. Офіцинський. — Ужгород: Гражда, 2001. — 142 с.

2. Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920—1945 / В. Несторович. — Торонто — Чикаго: вид. "Клуб Українських Професіоналістів і Підприємців", 1977. — 342 с.

3. Archiwum Akt Nowych у Варшаві / Związek Spoldzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych, 220.

4. Централь господарського життя на Поділля. З минулого й сучасного Окружного Союзу Кооператив у Тернополі // Львівські вісті. — 1942. — 24 жовтня. — С. 3.

5. Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Р-266, оп.1, спр.37.

6. Sycz Mirosław. Spoldzielczosc ukrainska w Galicji w okresie II wojny swiatowej / Mirosław Sycz. — Warszawa, 1997. — 332 s.

7. Про карне право в обсязі харчевого і сільського господарства // Холмська Земля. — 1943. — 13 червня. — С.7.

8. Третій Краєвий Заготівельний З'їзд Хліборобської Кооперації // Львівські вісті. — 1943. — 13 серпня. — С.2.

9. Качор А. Мужі ідеї і праці: монографія про творців "Маслосоюзу" Андрія Палія і Андрія Мудрика / А. Качор. — Вінніпег — Торонто — Клівленд: "Братство Маслосоюзників" у Канаді та ЗСА, 1974. — 344 с.

10. Палій А. Кооперативне Молочарство на Західній Україні / А. Палій // Господарсько-Кооперативне Життя (Додаток до часопису "Наше Життя"). — Аугсбург, 1947. — 1 липня. — Ч.1.

11. Качор Андрій. Українська молочарська кооперація в цифрах і світліні в 45-ті роковини заснування першої молочарської кооперативи / А. Качор. — Мюнхен: Унія та Єдність, 1949. — 24 с.

12. Загальні збори "Маслосоюзу" // Господарсько-кооперативний часопис. — 1942. — 20 серпня. — С. 11.

13. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. — Нью-Йорк: вид. "ТУК", 1964. — 624 с.

14. Організація і праця "Народної Торгівлі" / Господарсько-кооперативний часопис. — 1942. — 5 травня. — С. 7.

15. ДАЛО. — Р-35, оп. 2, спр. 67.

16. Несторович В. Благородне змагання / В. Несторович // Торговля і Промисл. — 1937. — 1 травня. — Ч.9. — С. 1—2.

17. ДАЛО. — Р-74, оп.1, спр.77.

18. Витанович І. Паньківський Кость -ідеаліст громадської праці і віри у власні сили народу (15. IV. 1855- 16. XI. 1915) / Ілля Витанович. — Нью-Йорк: Вид ТУК, 1954. — 77с.

19. Крок вперед у господарській праці. З нагоди віднови кооперативного Банку "Дністер" у Львові / Львівські Вісті. — 1941. — 7—8 грудня. — С. 2.

20. Сучасна кооперативна організація в Галицькій області // Господарсько-кооперативний часопис. — 1942. — 5 травня. — С. 10.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2012 р.